

Katarzyna Marszałek

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0003-3969-8453

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2022.4.11

**Elementy obrazu wychowania
w działalności Ośrodka Badań Programowych
i Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych/
/Ośrodka Badań ZHP w latach 1957–1975**

**Elements of the image of education in the activities
of the Program Research Center and the Center
for Psychological and Pedagogical Research
/ Research Center of the Polish Scouting Association
in 1957–1975**

ABSTRACT: During the research period – presentations in three articles, presentations of selected research teams of the Polish Scouting and Guiding Association in 1957–2021. In this part of the report, I describe the activity of two teams: the Program Research Center (1958–1959) and the Psychological and Pedagogical Research Center / ZHP Research Center (1960–1975). The presented reporting, historical research needs to write and define the characteristics and results of the team's work. So that everyone on which elements of the image of their upbringing they learn in their activities. I used the means of analysis: genes, collaborator, team support, publications. Gathering data from all the elements that work quality management, research acquisition with a diverse force. Most of the projects of all teams concerned the program and technological process.

KEYWORDS: pedagogy of youth organizations, Research Teams, Polish Scouting Association, 1957–1975.

STRESZCZENIE: W raporcie z badań – ujętym w trzech artykułach, prezentuję działalność wybranych zespołów badawczych ZHP w latach 1957–2021. W tej części raportu (I), charakteryzuję działalność dwóch Zespołów: Ośrodka Badań Programowych (1958–1959) oraz Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych/Ośrodka Badań ZHP, (1960–1975). Prezentowane badania sprawozdawcze, historyczne¹ mają na celu opisanie i porównanie określonych cech oraz wyników prac Zespołów. Aby ukazać, na jakich elementach obrazu wychowania² koncentrowały się w swej działalności. Zastosowałam następujące kategorie analizy: geneza powstania zespołu, współpracownicy, podejmowane projekty, publikacje. Zgromadzone dane pozwalają stwierdzić, że zespoły podejmowały badania wszystkich elementów obrazu wychowania harcerskiego, jednak z różnorodnym nasileniem. Najwięcej projektów wszystkich zespołów dotyczyło programu i procesu wychowania.

SŁOWA KLUCZOWE: pedagogika organizacji młodzieżowych, Zespoły Badawcze, Związek Harcerstwa Polskiego, 1957–1975.

Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) jest stowarzyszeniem wychowawczym działającym w Polsce od 1918 roku (Marszałek, 2016), którego głównym celem działań statutowych była i jest działalność wychowawcza, a wokół niej tworzone były i są inne rodzaje aktywności (Marszałek, 2016), w tym inicjatywy badawcze. W niniejszym cyklu artykułów opisuję działalność wybranych zespołów badawczych ZHP powoływanych w organizacji na szczeblu centralnym w latach 1957–2021.

Doboru zespołów dokonałam na podstawie dostępności dokumentów źródłowych (Palka 2006), które odszukałam podczas kwerend przeprowadzonych w latach 2010–2022 m.in. w: Muzeum Harcerstwa w Warszawie (Marszałek 2016, 2014a, 2014b), bibliotekach posiadających harcerskie publikacje i materiały ulotne (Marszałek 2018). Dokonałam analizy zawartości dwóch czasopism „Harcerstwo”³ i „Głos Nauczycielski”. Badania obejmowały również kontakty z byłymi członkami zespołów badawczych oraz członkami władz ZHP, którzy przekazali swoje relacje i udostępnili część materiałów posiadanych w zbiorach własnych. Analizie poddałam również zasoby internetowe dostępne tylko dla członków ZHP. Zaznaczę, że niestety część materiałów jest już lub jeszcze niedostępna. Gdyż uległy zniszczeniu np. dokumenty, protokoły pisane odręcznie, na maszynie, kalkach itp. Część materiałów jest nadal przechowywana w zbiorach prywatnych byłych członków zespołów i nie zostały przekazane do archiwów organizacji. Niektóre materiały wypracowane w for-

¹ Przyjęłam schemat badań historycznych opracowany przez Krzysztofa Rubachę (Rubacha, 2008).

² Przyjęłam za R. Schulzem, że obraz wychowania harcerskiego składa się z następujących elementów: podmiot wychowania i jego cele, przedmiot wychowania i rezultaty oddziaływań wychowawczych, program i proces wychowania oraz kontekst wychowania (Schulz, 1990, s. 6–23).

³ Wydawanym w latach 1959–1997 oraz 2018–2022.

mie dokumentów elektronicznych, znajdujące się w komputerach, na dyskach pamięci członków danych zespołów i nie zostały do tej pory zebrane formalnie przez stowarzyszenie. Do części z tych materiałów udało mi się dotrzeć.

Analizę badawczą rozpoczynam od lat pięćdziesiątych XX wieku, jednakże podkreślę, że ZHP, był współtworzony i wspierany przez ludzi nauki również w latach 1918–1939. Projekty badawcze realizowane w latach 1918–1939, to obszar, który wymaga osobnych badań o ile uda się zebrać i odnaleźć materiały źródłowe.

Po 1957 roku próbowano w sposób formalny powoływać zespoły, które miały pomóc w rozwijaniu i doskonaleniu działalności wychowawczej, w oparciu o przeprowadzone badania własne (w tym, badania stricte naukowe) oraz analizy badań naukowych dotyczących m.in. ruchów młodzieżowych, czy organizacji harcerskich prowadzonych poza ZHP. W 1989 roku w statucie organizacji zaznaczono, iż dla osiągnięcia swoich celów: „tworzy placówki⁴ wychowawcze i szkoleniowe, prowadzi działalność dydaktyczną i badawczą” (Marszałek, 2014b, s. 147)⁵.

W analizowanym przeze mnie okresie powołano różne zespoły⁶, w tym na szczeblu centralnym stowarzyszenia⁷. W cyklu trzech artykułów zostanie opisana działalność pięciu wybranych: Ośrodka Badań Programowych (1957–1959); Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych/Ośrodka Badań ZHP (1960–1975); Zespołu Badań i Analiz Głównej Kwatery (1987–199?) Wydziału Badań i Analiz Głównej Kwatery (2003–2014?)/ Zespołu Analiz i Badań Głównej Kwatery (2013–2014), Harcerskiego Instytut Badawczego (od 2016⁸).

⁴ W 1990 zmieniono zapis na tworzy „ośrodki oraz placówki...” (Marszałek, 2014b, s. 200).

⁵ Później zmieniano te zapisy na: w 1990 r. „tworzy ośrodki oraz placówki wychowawcze i kształceniowe; prowadzi działalność naukową, dydaktyczną i badawczą” (Marszałek, 2014b, s. 165), w 1997 r. „tworzy ośrodki oraz placówki wychowawcze i naukowo-badawcze” (Marszałek, 2014b, s. 200), w 2001 r. „tworzy ośrodki oraz placówki oświatowo-wychowawcze, opiekuńczo-wychowawcze, naukowo-badawcze i kulturalne” (Marszałek, 2014b, s. 220), 2009 r. „prowadzi działalność naukowo-badawczą w szczególności w utworzonych i prowadzonych ośrodkach naukowo-badawczych” (Marszałek, 2014b, s. 220). Ten zapis obowiązywał również w 2021 roku.

⁶ Takie jak np. Eksperymentalny program „Kadra” zainicjowany przez Koło Instruktorów im. Mieczysława Bema, Eksperyment wędrowniczy instruktorów Chorągwi Warszawskiej z lat 1957–1959 (Jankowski, 1981) Harcerska Poradnia Metodyczno-Programowa „Impuls-Motywy” (Śliwowski, 2011), Pracownia Metodyki Wychowania Harcerskiego w Instytucie Pedagogiki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (Holony, 2022), prace „zespołu teoretyków” przy czasopiśmie „Harcerstwo” (Sobkowiak, s. 77, 1996), seminaria i konferencje.

⁷ Na przykład Muzeum Harcerstwa w Warszawie, które powstało w 2001 roku. W jednostce wyodrębniony jest osobny Dział Naukowo-Badawczy (Regulamin Muzeum).

⁸ Stan na czerwiec 2022.

Ośrodek Badań Programowych (1958–1959)

Geneza

Ośrodek powstał po Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich, tzw. Zjeździe Łódzkim⁹, podczas którego podjęto Uchwałę (Uchwała, 1957) i Deklarację (Deklaracja, 1957), w których w związku z przeobrażeniem się Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej, przywrócono tradycyjną nazwę Związku Harcerstwa Polskiego oraz określono charakter i zasadnicze założenia ideowo-wychowawcze ZHP. Podczas Zjazdu wybrano również Naczelną Radę Harcerską, która wybrała swoje Prezydium z Przewodniczącym i Główną Kwaterą Harcerstwa. Te władze na początku 1957 roku stwierdziły, iż istnieje „(...) konieczność zorganizowania w Główniej Kwaterze Harcerstwa (GKH), komórki zajmującej się śledzeniem aktualnych wydarzeń w pedagogice, życiu społecznym, działalności innych organizacji” (Sprawozdanie, 1959, s. 53). Jednakże, w pierwszej strukturze organizacyjnej GKH nie utworzono takiej jednostki. Zdecydowano się na to po Centralnej Akcji Szkoleniowej w wakacje 1958 r., podczas której przeprowadzono szereg projektów badawczych. Badania te wyznaczyły początkowy zakres zadań Ośrodka (Sprawozdanie, 1959, s. 53). Który został powołany we wrześniu 1958 roku jako samodzielny wydział, pionu programowego podporządkowany Zastępcy Naczelnika pod nazwą Ośrodek Badań Programowych (Uchwała, 1958, s. 22). W Ośrodku Badań Programowych funkcjonowały trzy sekcje: Zespół badań terenowych; Centralne Archiwum Harcerskie; Centralna Biblioteka Harcerska.

Współpracownicy

Współpracownikami Ośrodka było czternastu młodych pracowników nauki oraz studentów (Sprawozdanie, 1959). Nie udało mi się dotrzeć do ich danych. Prawdopodobnie byli to m.in. R. Materski oraz B. Rząd-Górnicki, J. Węgrzynowicz, Z. Zakrzewska, którzy publikowali wyniki OBP.

Projekty

Do zadań¹⁰ Ośrodka należało „prowadzenie szerszych sondaży opinii różnych grup społecznych o pracy harcerstwa, badania niektórych problemów

⁹ Odbywał się on 8–10 grudnia 1956 r.

¹⁰ W sprawozdaniu zaznaczono „szerszej działalności organizującej wysiłki w zakresie eksperymentów i badań programowych podejmowane przez różne grona instruktorskie w Związku dotychczas Ośrodek efektywnie nie prowadził” (Sprawozdanie, 1959).

pracy programowej oraz gromadzenie i porządkowanie materiałów i dokumentów o charakterze archiwalnym z zakresu działalności harcerstwa” (Sprawozdanie, 1959, s. 53).

Zespół badań terenowych, od maja 1957¹¹ do lutego 1959 r., przeprowadził następujące badania:

- 1957 r., w maju–czerwcu, badanie opinii rodziców harcerzy o celach, zadaniach i metodach pracy ZHP. „Badanie przeprowadzono przy pomocy anonimowej ankiety. Objęto badaniem szkoły podstawowe w mieście i na wsi oraz szkoły średnie. W ankiecie wzięło udział około 800 osób z terenu wszystkich województw. Wyniki ankiety zostały opublikowane w Biuletynie HSI w grudniu 1957 r.” (Sprawozdanie, 1959, s. 55).
- 1957 r., w październiku–listopadzie, badanie opinii nauczycieli na temat problematyki współdziałania szkoły i harcerstwa w pracy wychowawczej wśród młodzieży. Zapytania wysłano w formie ankiety do 2000 nauczycieli różnych typów szkół, w pięciu¹² województwach. Pytano głównie o oceny metod i form współdziałania szkoły z harcerstwem w okresie działania Organizacji Harcerskiej oraz nowych warunkach pracy po reaktywowaniu ZHP w końcu 1956 r. Wyniki ankiety opracowano w grudniu 1958 r. Pełnego opracowania nie opublikowano. Artykuły z częściowymi wynikami ukazały się w „Biuletynie HSI” (Sprawozdanie, 1959) i „Głosie Nauczycielskim” (Zakrzewska, 1960, s. 1–5) oraz „Harcerstwie” (Materski, 1959, s. 13–18).
- 1958 r., w lutym–czerwcu, przeprowadzono badania nad rolą wychowawczą bohatera w pracy drużyny harcerskiej. Było to około 800 wywiadów (metodą ankietową) z młodzieżą harcerską, instruktorami i działaczami harcerskimi z 46 drużyn (młodszo- i starszoharcerskich) z terenów pięciu chorągwi. Na próbie reprezentatywnej dla całego ZHP, przeanalizowano jakich drużyny obrały bohaterów. Częściowe publikacje wyników ukazały się w „Biuletynie Informacyjnym” (Sprawozdanie, 1959, s. 55–56);
- 1958 r. podczas obozów dla młodzieży starszej przeprowadzono badanie problemów wychowawczych. Badaniem objęto 13 drużynowych młodzieży starszej obozującej podczas I etapu Akcji Eksperyment. Sześcioosobowy zespół badaczy poddał systematycznej obserwacji młodzież/uczestników obozu. Zebrano również materiał ankietowy od ok. 200

¹¹ Jeszcze w ramach innych struktur organizacyjnych.

¹² W sprawozdaniu Rady Naczelnej podano, że w ośmiu województwach (Sprawozdanie, 1959).

osób na temat zainteresowań i postaw polityczno-społecznych młodzieży. Analizy i wnioski z badań przygotowano do stycznia 1959 r. Miały one pomóc w opracowaniu programów obozów i szkoleniu kadr podczas akcji letniej w 1959 r. (Sprawozdanie, 1959, s. 56). Opublikowano je również w „Harcerstwie” (Węgrzynowicz, 1959, s. 9–13);

- 1958 r., w marcu podjęto starania o uwzględnienie tematyki harcerskiej w pracach dydaktycznych i naukowych Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego. W roku akademickim 1957/58 poprowadzono seminarium z zagadnień harcerskich dla studentów IV roku pedagogiki. Podjęto też współpracę w zakresie praktyk podczas wakacji 1958 r. oraz w lutym i marcu 1959 r. (Sprawozdanie, 1959, s. 56);
- 1958 r., w sierpniu, przeprowadzono badanie postaw i opinii instruktorów harcerskich na temat spraw ideowo-politycznych, programowych i metodycznych w pracy ZHP oraz społeczno-kulturalnych. Badania przeprowadzono wśród 200 uczestników „CAS¹³-u 58”. Opracowane wyniki badań, zostały opublikowane w zeszytach „CAS-zima”¹⁴ oraz prawdopodobnie wykorzystane w referacie Naczelnik „Harcerstwa” (Skrót, 1961, s. 9–15);
- 1958 r., w listopadzie–grudniu, przeprowadzono badanie stanu prac programowych we wszystkich hufcach. Przy pomocy ankiety „(...) sortującej stopień zrozumienia kierunków programowych Związku i umiejętność transpozycji tych kierunków na zadania programowe dla hufców” (Sprawozdanie, 1959, s. 57). Na podstawie otrzymanych odpowiedzi opracowano na „CAS-zima” materiał, który miał być wykorzystywany jako pomoc, w dyskusjach nad metodami programowania pracy w chórągwiach i hufcach (Sprawozdanie, 1959, s. 57). Opublikowano je również w Harcerstwie (O pracy hufca, 1959, s. 30–36);
- 1959 r. na zlecenie Głównej Kwatery, instruktorzy Bożydar Rząd-Górnicki i Zygmunt Piórko przeprowadzili wśród starszej młodzieży harcerskiej, z terenu Inspektoratów Mielno i Żarki ankietę¹⁵ dotyczącą motywów organizowania się, zainteresowań i poglądów młodzieży oraz atrakcyjności organizacji harcerskiej. (Rząd-Górnicki, 1959a, s. 43, 1960, s. 24–27).
- 1959 r. podjęto próbę opracowania studium doświadczeń z pracy drużyn, aby wykorzystać wyniki badań dla celów szkoleniowych kształcenia drużynowych, podczas akcji letniej (Sprawozdanie, 1959, s. 57).

¹³ Centralna Akcja Szkoleniowa.

¹⁴ Miały się też ukazać w materiałach po CAS (Sprawozdanie, 1959, s. 56-57).

¹⁵ W liczbie 1000, z czego 460 powróciło wypełnionych. (Rząd-Górnicki, 1959a, s. 43).

Ośrodek podejmował szereg inicjatyw o charakterze badań doraźnych. Najczęściej odbywały się one przy wykorzystaniu ankiety, przy pomocy której badano opinie i postawy. Stosowano również inne metody: analizę źródeł, obserwację. Próby badawcze były niereprezentatywne, a uczestnikami badań byli instruktorzy harcerscy, drużynowi, drużyny, rodzice harcerzy, nauczyciele, starsza młodzież harcerska, uczestnicy obozów harcerskich. Wyniki badań były przekazywane w różnej formie władzom centralnym organizacji, które wykorzystywały je do podejmowania decyzji, były również publikowane w „Biuletynie Harcerskiej Służby Informacyjnej”, „Głosie Nauczycielskim”, „Harcerstwie” oraz w materiałach pomocniczych szkoleniowych.

W kwietniu 1959 r.¹⁶ odbył się II Zjazd Walny ZHP, podczas którego przyjęto uchwałę „Wytyczne do programu ZHP”, w której zwrócono, uwagę, że dotychczas poza kręgiem badań i prac programowo-metodycznych pozostawał szereg istotnych problemów pedagogicznych. Postulowano, aby oprócz prace metodyczne o zorganizowaną współpracę działaczy harcerskich i naukowców z zakresu pedagogiki. Wymieniono następujące pilne problemy wychowawcze:

- „problem kształtowania poglądu na świat przez prasę harcerską;
- problem kształtowania moralności i problem jej w sprawdzalności w życiu zbiorowym;
- przygotowanie młodzieży do wyboru zawodu;
- przystosowanie metod do potrzeb i możliwości dziewcząt;
- problemy koedukacji w harcerstwie;
- problemy wychowania technicznego w harcerstwie;
- problem wychowania gospodarczego w harcerstwie;
- problemy wychowania fizycznego w harcerstwie” (Wytyczne, 1959, s. 15).

Nie odnalazłam materiałów źródłowych, w których opisano by proces zakończenia działalności Ośrodka Badań Programowych. Być może nastąpiło przekazanie zadań do nowo powstałego Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych (OBPP), którego działalność odpowiedziała na zapotrzebowanie zgłaszane podczas II Zjazdu Walnego ZHP. Przed utworzeniem OBPP, listopada 1959 r. powołano Komisję Pedagogiczną Naczelnej Rady Harcerskiej, której przewodniczącą została Antonina Gurycka¹⁷ (Uchwała Rady, 1959, s. 9), która później zainicjowała utworzenie Ośrodka.

¹⁶ Odbył się w dniach 18–21.04.1959 r.

¹⁷ Pozostałymi członkami byli: A. Dylikowa, J. Gawrocki, S. Grobelny, W. Grzelak, L. Janowski, N. Jasińska, F. Juszkiewicz, A. Kamiński, J. Kuroń, W. Matuszewska, A. Mazur, F. Mleczko, S. Milewski, L. Nawrot, J. Rosiecki, W. Szczygieł, J. Sztachelski, K. Troppowa, F. Trapp, Z. Walter, Z. Woroniecki, K. Zaborowska, Z. Żmuda (Uchwała Rady, 1959, s. 9).

A. Gurycka relacjonowała „W GKH i Komisji Pedagogicznej NRH dyskusje na temat powstania Ośrodka, celu jego istnienia, profilu itp. sięgają II Zjazdu Walnego. Ciekawe, że podobne dyskusje toczyły się także równocześnie „poza granicami” ZHP, a mianowicie wśród psychologów Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Pedagogiki zajmujących się sprawami wychowania” (Gurycka, 1961, s. 38).

Publikacje

Odnalazłam tylko niektóre publikacje, ich wykaz umieściłam w bibliografii.

Ośrodek Badań Psychologiczno-Pedagogicznych /Ośrodek Badań ZHP (1960–1975)

Geneza

Ośrodek został powołany uchwałą Głównej Kwatery ZHP z dnia 1.10.1960 i istniał do 31.12.1975 roku, najpierw jako Ośrodek Badań Psychologiczno-Pedagogicznych Głównej Kwatery ZHP, później jako Ośrodek Badań ZHP. Pracą ośrodka kierowali kolejno: Antonina Gurycka (1960–1967), Stanisław Bohdanowicz (1967–1969), Hanna Loska (1969–1972), Jadwiga Burska (1972–1975) (Fietkiewicz 1988, s. 331).

Pierwsza kierowniczka, opisując idee, które przyświecały powstaniu jednostki stwierdziła, że wynikały one z dwóch potrzeb. Po pierwsze sprawdzeniu, skontrolowaniu, przy zastosowaniu obiektywnych narzędzi naukowych, „czym jest ZHP?, jakie uzyskuje trwałe efekty wychowawcze?, w jaki sposób do nich dochodzi?” (Gurycka, 1961, s. 39). I po drugie wykorzystaniu dorobku (metodycznego, społecznego) ZHP w pracy wychowawczej, dla koncepcji pedagogicznych w Polsce (Gurycka, 1961, s. 40).

Ośrodek został utworzony po II Zeździe ZHP, podczas którego uchwalono statut ZHP¹⁸ w którym podkreślano, że organizacja prowadzi wśród młodzieży pracę wychowawczą metodami harcerskimi, wzbogacając je najnowszymi osiągnięciami pedagogiki (Monitor 1959). Na początku konstituowania się Ośrodka, podjęto próby „(...) stworzenia w harcerstwie, warsztatu naukowego, zastanawiano się również czy ZHP jest gotowy na przyjęcie wyników badań organizacji, zwłaszcza tych, które ujawnią ewentualnie problematyczne zjawiska, dla stowarzyszenia” (Gurycka, 1961, s. 40). W chwili powoływania OBPP

¹⁸ Uchwalonym w 1959 roku, podczas II Zjazdu ogłoszony Zarządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z 9 września 1959 r. (Monitor Polski, nr 85 z 1959, poz. 451.).

(1960 r.), ZHP skupiał 728941 członków. W kolejnych latach zwiększał swoją liczebność do 268052 członków (1975 r.) (Dokumenty, 2017). Był to okres masowego rozwoju organizacji, m.in.. objęcia działalnością harcerską również środowisk szkół przyzakładowych, przysposobienia rolniczego, podjęcia działalności drużyn specjalnościowych i młodzieżowych kręgów instruktorskich w szkołach ponadpodstawowych. ZHP utworzył z innymi organizacjami Federację Specjalistycznych Związków Młodzieży. Stowarzyszenie włączało się w szereg akcji i kampanii polityczno-programowych. Jedną z nich była prowadzona przez ZHP w latach 1967–1973 „Operacja 1001 – Frombork”¹⁹.

Określono, że Ośrodek miał „(...) pomóc instruktorom w dobrym poznaniu własnej działalności, w rzetelnej ocenie jej wyników”²⁰. Miał stać się czynnikiem ujawniającym najlepsze osiągnięcia i najcięższe do przełamania trudności” (Gurycka, 1961, s. 41). Założono, że we wstępnym okresie prac Ośrodek skoncentruje się na: zbadaniu postaw, potrzeb, marzeń harcerskiej młodzieży, analizie więzi zespołowej powstającej w drużynach, motywach pracy instruktorów harcerskich. Ośrodek przyjął następującą dewizę „postęp nie boi się prawdy – tylko kłamstwo i słabość mają związane oczy” (Gurycka, 1961, s. 41).

Współpracownicy

W okresie 1.10.1961 do 1.04.1962, trzon zasadniczy stanowiło dziewięcioro instruktorów ZHP: psychologów, pedagogów, socjologów. Korzystano także z pomocy konsultantów specjalistów różnych dziedzin, ale również współpracowników terenowych instruktorów i działaczy harcerskich (Ośrodek 1962, s. 48). Udało mi się ustalić następujące personalia: A. Borowiec., Jadwiga Burska, M. Dąbrowski, Izabela Ciapała, Zbigniew Czarnuch, W., Dejnarcowicz, S. Dul, K. Falewicz, Olgierd Fietkiewicz, K. Gorzkowska, Janik Zygmunt, Andrzej Janowski, Kazimierz Jaskot, A. Mazur, T. Miller, A. Musiał, Heliodor Muszyński, Z. Pietrasiński, I. Reszke, J. Syrokowski, M. Trojankiewicz, Anieła. Uziembło, K. Witkowski, T. Wojtowicz, I. Wolski, Maria Zürn.

Projekty

Można ogólnie scharakteryzować tematykę podejmowanych prac jako: badania funkcjonowania organizacji, właściwości psychicznych młodzie-

¹⁹ Celem była odbudowa zniszczonego w czasie II wojny światowej Fromborka. W operacji uczestniczyło 46 tysięcy harcerki i harcerzy (Hausner, Wierzbicki, Warszawa 2015, s. 218).

²⁰ Zakładano, że wszystkie wyniki badań będą upowszechniane w taki sposób, aby stanowiły informacje dla całej kadry i mogły stać się przedmiotem szerszej instruktorskiej dyskusji.

ży oraz sposobów oddziaływania wychowawczego organizacji na dzieci i młodzież (Ośrodek 1962, s. 48).

W czerwcu 1962 roku w czasopiśmie „Harcerstwo” scharakteryzowano prace Ośrodka w następujący sposób: ZHP jako milionowa organizacja dzieci i młodzieży „(...) wymaga czujnej i systematycznej analizy prowadzonej działalności i jej efektów. Zbadania szeregu prawidłowości natury psychologicznej, socjologicznej i pedagogicznej, (...) Wymaga weryfikacji stosowanych metod, sprawdzania wartości wyników” (Ośrodek 1962, s. 47).

W artykule określono, że ośrodek obrał dwa kierunki pracy: „(...) badania długofalowe szukające rozwiązań spraw zasadniczych i szybkie sondáže, dające bezpośrednie informacje, potrzebne do konkretnie na bliską metę obliczonych celów” (Ośrodek 1962, s. 47). W tym okresie pieczę naukową nad Ośrodkiem, pieczę naukową sprawowała Katedra Psychologii Wychowawczej Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1960–1961 Ośrodek wraz uczestnikami seminarium z psychologii wychowawczej dla studentów pedagogiki, przeprowadził „(...) szereg sondáže dotyczących poglądów i postaw młodzieży szkół średnich – głównie uczniów klas dziesiątych”²¹ (Gurycka, 1962, s. 42). Były to badania o niskiej liczebności, o niesprawdzonej reprezentatywności dla ogółu młodzieży, takie jak: „Marzenia młodzieży”²² oraz „Stosunek młodzieży do współczesnej szkoły”²³ (Gurycka, 1962, s. 43). W badaniach tych analizowano wypracowania dzieci.

W kwietniu 1965 r. podjęto dyskusję nad miejscem i rolą Ośrodka w działalności harcerstwa. W jej wyniku Główna Kwatera przyjęła następujące dookreślenie zakresu działalności Ośrodka: placówka naukowo-badawcza występująca na terenie organizacji jako rzeczoznawca-ekspert Związku.

„Zadaniem jego jest udział w wypracowaniu decyzji podstawowych dla rozwoju organizacji poprzez: a) opracowanie teoretycznych zagadnień leżących u podstaw działalności organizacji; b) popularyzację wiedzy zarówno teoretycznej, jak i empirycznej dotyczącej problemów pracy organizacji; c) prowadzenie badań na terenie organizacji; d) recenzowanie materiałów programowych ZHP” (Trzyletni, 1965, s. 42). W planach prac Ośrodka na lata 1965–1968 podkreślono, że rzeczoznawstwo (oparte o teoretyczną wiedzę pedagogiczną, psychologiczną, socjologiczną) ma dotyczyć dwóch obszarów: ideowego wy-

²¹ Na to badanie powołuje się Naczelnik Harcerstwa w swoim wystąpieniu (Stenograf, 1961, s. 6-12).

²² W badaniu wzięły udział 644 osoby z trzech miast wojewódzkich. (Gurycka, 1962, s. 43).

²³ W badaniu wzięły udział 644 osoby z trzech miast wojewódzkich, trzech miast powiatowych, dwóch wsi (Gurycka, 1962, s. 43).

chowania młodzieży i więzi społecznej kadry instruktorskiej ZHP. Zaakcentowano, że kontynuowane będą prace: w problematyce postaw młodzieży (ich diagnozy, rozwoju, metod ich kształtowania, ich struktury psychologicznej, ich uwarunkowań) oraz więzi kadry z organizacją (procesów demokratyzacji, w tym rad instruktorskich, problemy powstawania i zamierania różnorodnych inicjatyw społecznych organizowanych przez instruktorów, ale również zagadnienia czynników wzmacniających i osłabiających stabilność, aktywność i rozwój kadry) (Trzyletni, 1965, s. 42–43).

Chronologiczny, tematyczny opis prac ośrodka, odnalazłam w „Leksykonie harcerstwa”, uzupełniłam go, o treści z „Encyklopedycznego Poradnika Instruktorskiego” oraz o zapisy sprawozdań władz. Prezentuję go poniżej.

- ogólna problematyka młodzieży. Punktem wyjścia była analiza materiałów publicystycznych na ten temat w latach 1959–1960. Ponadto badano stosunek młodzieży do reformy szkolnej (1960–1961), do szkoły. W późniejszych latach analizowano sytuację młodzieży ze szkół przysposobienia rolniczego i zagadnienia alkoholizmu;
- właściwości harcerzy na tle ich rówieśników z innych organizacji i nie zorganizowanych. Badania dotyczyły norm moralnych, postaw prospołecznych, zainteresowań, planów życiowych; we wszystkich pracach starano się określić rolę ZHP w kształtowaniu właściwości cenionych przez Związek;
- funkcjonowanie organizacji. Badano strukturę demograficzną Związku, przyczyny wstępowania, odchodzenia i warunki pozostawiania młodzieży oraz jej oczekiwania względem harcerstwa. Zajmowano się także strukturą socjometryczną drużyn, funkcjonowaniem rad hufców, systemem wizytowania, problemem bohatera drużyny;
- realizacja wartości wychowawczych, systemu pracy i różnych akcji organizowanych przez ZHP. Przeprowadzono analizę drużyn harcerskich jako środowisk wychowawczych oraz badania nad funkcjonowaniem harcerskich bodźców samowychowania (sprawności zespołowe²⁴ i indywidualne), a w 1973–1975 powszechny eksperyment związany ze zdobywaniem gwiazdek zuchowych i stopni harcerzy ze szkół podstawowych; w przekroju poszczególnych grup wiekowych rozpatrywano pracę drużyn w szkole podstawowej, w zasadniczych szkołach zawodowych,

²⁴ Były to m.in. eksperyment badawczy przeprowadzony podczas akcji letniej 1962 roku. W 10 zastępach (6 zdobywających miano Ochotnika, 4 Tropicieli). Podczas eksperymentu próbowano uchwycić zależności pomiędzy indywidualnym wyborem sprawności przez członków zastępu a późniejszą decyzją grupy (Realizacja, 1963, s. 30–31).

a w 1975 r. drużyny HSPS. Badano kilkakrotnie analizy działalności społecznej w ramach wielkich akcji programowych (m.in. „Operacja 1001-Frombork”). Przeprowadzono też sondaż dotyczący wychowania gospodarczego;

- kadra. Badania dotyczyły kształtowania się aktywu młodzieżowego, motywów podejmowania pracy instruktorskiej, poglądów na wychowanie i wiedzy na temat systemu wychowania ZHP, więzi w środowisku instruktorskim, zmian w składzie kadry, przyczyn odchodzenia z pracy (Fietkiewicz, 1988, s. 331), skuteczności stosowanych metod pracy z kadrą społeczną (Encyklopedyczny, 1970, s. 176);
- opinie o warunkach współpracy, opinie społeczeństwa o pracy harcerstwa, ze szczególnym uwzględnieniem rodziców harcerzy i nauczycieli (Encyklopedyczny, 1970, s. 176);
- współpraca ze środowiskami akademickimi i organizacjami młodzieżowymi w krajach europejskich, międzynarodowe badania nad postawami młodzieży (objęto nimi głównie uczestników międzynarodowych obozów „Malta”). Wyniki tych badań prezentowano w latach 70. na konferencjach i kongresach psychologów, m.in. w Lipsku, Rostocku i Bratysławie.

W 1970 roku rozpoczął opracowywanie rejestru prac magisterskich, doktoranckich i habilitacyjnych, które dotyczyły dorobku ZHP (Loska, 1970, s. 67–69, 1972, s. 28–32).

Wyniki badań były przekazywane władzom ZHP. W 1965 roku Ośrodek zobowiązał się dostarczać corocznie kierownictwu Związku (Głównej Kwaterze i Naczelnej Radzie Harcerskiej) informacje na temat 1) „stosowanych w harcerstwie technik doprowadzania do zadań i prowadzenia ocen tych zadań wraz z analizą skutków pedagogicznych tych technik 2) informacje dotyczące funkcjonowania organizacji prawa harcerskiego, przyrzeczenia, stopni, sprawności indywidualnych, fachowych itp.” (Trzyletni, 1965, s. 43). W sprawozdaniu Naczelnej Rady Harcerskiej za okres od III do IV Zjazdu ZHP²⁵, stwierdzono, że przeprowadzono weryfikację praktyk drużyn, a wyniki jej przyczyniły się do podjęcia decyzji o opracowaniu „szeregu szczegółowych metodyk wychowania w harcerstwie np.: organizowania zespołu w drużynie harcerskiej, kształtowania zainteresowań społecznych, pracy z Prawem Harcerskim, pracy z bohaterem drużyny, obrzędowości w drużynie, kształtowania aktywności społecznej harcerzy oraz kształtowania przekonań społeczno-politycznych dzieci. Badania

²⁵ Lata 1964–1968.

i opracowania Ośrodka przyczyniły się również do powstania jednolitych kryteriów oceny pracy drużyny” (Sprawozdanie, 1968, s. 26), opracowano kartę wizytacyjną drużyny wraz z instrukcją wizytacyjną opartą o analizę struktury drużyny jako środowiska wychowawczego.

Publikacje

Wyniki prac Ośrodka opublikowane zostały w postaci: monografii, Biuletynów Ośrodka²⁶, których kontynuacją były wkładki do „Harcerstwa”²⁷ oraz artykułów w czasopismach. Patrz wykaz z bibliografii.

Bibliografia

Pozycje zwarte

- Fietkiewicz, O. (1988). *Leksykon Harcerstwa*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
- Hausner, W., Wierzbicki, M. (2015). *Sto lat harcerstwa*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Marszałek, K. (2016). *Dziedzictwo którego nie można odrzucić. Próba interpretacji wybranych źródeł z lat 1918–2015 do dziejów Związku Harcerstwa Polskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Marszałek, K. (2018). *Harcerska lista (nie)obecności. Analiza polskiej bibliografii harcerstwa za lata 1989–2017*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Marszałek, K. (2014 a). *Wybór źródeł do dziejów ZHP. Tom II. Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek, (1944–1988)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Marszałek, K. (2014 b). *Wybór źródeł do dziejów ZHP. Tom III. Odrodzenie ruchu harcerskiego, trudne lata demokracji, (1989–2014)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Śliwerski, W. (2011). *Różne oblicza harcerstwa. Ślady wydarzeń ujęte w formie felietonów, reportaży i innych form dziennikarskich*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

²⁶ W latach 1960–1971 opublikowano 63 biuletyny (Fietkiewicza 1988, s. 331) Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP (od numeru 4) oraz Ośrodka Badań ZHP (od numeru 51) przeznaczone do użytku wewnętrznego, dostępne w Archiwum Muzeum Harcerstwa w Warszawie. W przypadku braku egzemplarzy biuletynów w Muzeum, ich tytuły oraz personalia autorów odtworzyłam na podstawie: a) pojedynczych artykułów – uwzględniałam tylko te artykuły, które były oznaczone jako „Z materiałów Ośrodka Badań ZHP” oraz te, w których wprost powoływano się na badania lub wspomniano o Ośrodku. W analizowanych latach pojawiły się liczne artykuły członków Ośrodka Badań ZHP, ale nie afiliowane na rzecz jednostki. Nie uwzględniłam tekstów, gdy nie byłam w stanie stwierdzić, czy artykuły były pisane przed przeprowadzeniem badań i stały się inspiracją do ich zaprojektowania, czy też były omówieniem wyników badań umieszczonych w czasopiśmie „Harcerstwo”; b) spisu biuletynów zamieszczonego w „Harcerstwie” (Prace, 1974).

²⁷ Pięć zeszytów, w 1973–1975 (Szmigiel, Zarembski, 1992, s. 44).

Artykuły

- Encyklopedyczny Poradnik Instruktorski Zeszyt 1 A–D (1971). Hasło Ośrodek Badań Psychologiczno-Pedagogicznych. *Harcerstwo*, 8, 176.
- Gurycka, A. (1962). Młodzież polska 1960/1961 w świetle badań (próba charakterystyki). *Harcerstwo*, 39, 42–46.
- Gurycka, A. (1961). Ośrodek Badań ZHP. *Harcerstwo*, 22, 38.
- Loska, A. (1970). Kilka słów o pracach magisterskich instruktorów harcerskich. *Harcerstwo*, 5–6, 67–69.
- Loska, A. (1972). Co dalej z pracami magisterskimi?. *Harcerstwo*, 1, 28–32.
- Ośrodek badań ZHP o harcerskiej młodzieży (1962). *Harcerstwo*, 39, 47–48.
- Realizacja systemu wychowawczego w świetle badań. *Harcerstwo*, 46 z 1963, Bedeker Nowoczesnego Wychowawcy 4, 30–37.
- Schulz, R. (1990). Elementy pedagogicznego obrazu wychowania. *Edukacja*, 1, 6–23.
- Prace Ośrodka Badań ZHP. (1974). *Harcerstwo*, 2, 1–16.
- Szmigiel, J., Zarembski, P. (1992). Spis tytułów prasy harcerskiej 1950–1991, *Harcerstwo*, 3, 43–46.
- Sobkowiak, U. (1996). Porządkowanie wiedzy o harcerstwie. Propozycje i rozstrzygnięcia. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Pedagogiczne*, 24, 77–86.
- Trzyletni plan pracy Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP, na okres 1965–1968 (informacje) (1965). *Harcerstwo*, 75, 42–43.

Materiały źródłowe

Ośrodka Badań Programowych

- Materski, R. (1959). Harcerstwo a szkoła. Refleksje nad ankietą nauczycieli. *Harcerstwo*, 3–4, 13–18.
- O pracy hufca (1959). *Harcerstwo*, 1, 30–36.
- Rząd-Górnicki, B. (1960). Atrakcyjność organizacji harcerskiej. *Harcerstwo*, 1, 24–27.
- Rząd-Górnicki, B. (1959a). Motywy organizowania się młodzieży. *Harcerstwo*, 5–6, 43.
- Rząd-Górnicki, B. (1959b). Zainteresowania poglądy i postawy społeczne młodzieży harcerskiej. *Harcerstwo*, 7, 7–13.
- Węgrzynowicz, J. (1959). Program działania i metody kierowania ruchem harcerskim. *Harcerstwo*, 1, 9–13.
- Zakrzewska, Z. (1960). Harcerstwo sojusznikiem szkoły i nauczyciela. *Głos Nauczycielski* 1, 1–5.

Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych/Ośrodka Badań ZHP

- Adamski, W. (1971). *Determinanty aktywności Społecznej – porównawcze studium socjologiczne zbiorowości instruktorów ZHP*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Adamski, W. (1971). *We własnych oczach wspomnienia instruktorów ZHP. Instruktorzy ZHP o sobie i swojej pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie Horyzonty.
- Borowiec, A., Dąbrowski, M. (1960). Stopnie i gwiazdki. *Harcerstwo*, 1–2, 30.
- Burska, J. Drużyna harcerska jako środowisko wychowawcze. *Biuletyn* 33, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych.
- Burska, J. Drużynowi piszą o sobie i swojej pracy. *Biuletyn* 47, Ośrodka Badań ZHP.
- Burska, J. Drużyny harcerskie w świetle arkusza wizytacyjnego. *Biuletyn* 51, Ośrodka Badań ZHP.

- Burska, J. Współpraca harcerstwa ze szkołą. *Biuletyn 8, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP.*
- Burska, J. Młodzież o reformie szkolnej. Problemy metod badań i sposób opracowania materiału. *Biuletyn 13, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP.*
- Burska, J. (1961). Harcerze w szkole. *Harcerstwo*, 31–32, 58–61.
- Burska, J. (1966). Jak funkcjonują związki drużyn. *Harcerstwo*, 1–2, 10–13.
- Burska, J. (1966). *Z pamiętnika drużynowej*, Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie.
- Burska, J. (1968) *Metodyka organizowania zespołu w drużynie harcerskiej* W: Muszyński, H. (red.), *Zarys metodyki wychowania w drużynie harcerskiej*, część 1. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery,
- Burska, J. (1970). Stan realizacji systemu wychowawczego w drużynach harcerskich i zuchowych. *Biuletyn 56, Ośrodka Badań ZHP.*
- Burska, J. (1971). Kształtowanie się aktywu w drużynach harcerskich W: Encyklopedyczny Poradnik Instruktorski, 10, wkładka *Harcerstwo*, 8, s. 176.
- Burska, J. Janik, Z. Kilka informacji na temat Wiosennego Alertu (1965). *Biuletyn 39, Ośrodek Badań ZHP.*
- Burska, J., Jaskot, K., Zürn (1972). *M. Metodyka pracy z zespołem harcerskim*. Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie Horyzonty.
- Burska, J. Uziębło, A. Udział harcerzy w procesie rządzenia drużyną. *Biuletyn 49, Ośrodek Badań ZHP.*
- Ciapała, I. (1970). Drużynowy w świetle badań sondażowych część I. *Biuletyn 57, Ośrodka Badań ZHP.*
- Ciapała, I. (1971). Drużynowy w świetle badań sondażowych część II. *Biuletyn 58, Ośrodek Badań ZHP.*
- Ciapała, I. (1971). Czy znasz swe prawa i obowiązki. *Motywy*, 18, bez stron.
- Ciapała, I. (1974). Za co cenione jest harcerstwo?. *Harcerstwo*, 2, 1–16.
- Ciapała, I. Harcerski Alert w opiniach społeczeństwa Pułtusza. *Biuletyn 40, VI/66 Ośrodek Badań ZHP.*
- Ciapała, I. Problemy stabilizacji kadry instruktorskiej ZHP w świetle opinii instruktorów. *Biuletyn 44, XI/66, Ośrodek Badań ZHP*
- Ciapała, I. System wizytowania i nagradzania społecznej kadry instruktorskiej. *Biuletyn 48, Ośrodek Badań ZHP.*
- Ciapała, I. Rodzice o harcerstwie, *Biuletyn 57 Ośrodek Badań ZHP.*
- Co o swoich zastępach mówią zastępowi?. *Biuletyn 24, Ośrodek Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP.*
- Czarnuch, Z. (1969), *Metodyka tradycji i obrzędowości w drużynie harcerskiej*, cz. 5. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery.
- Czy wiecie, że? (1961). *Harcerstwo*, 31–32, 111–113.
- Dejnarowicz, W. (1966). O bohaterze naszych czasów mówi młodzież. *Harcerstwo*, 3, 40–44.
- Dejnarowicz, W. Drużynowy – wychowawca wobec młodzieży w świetle pamiętników drużynowych. *Biuletyn 26, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP.*
- Dul, S., Stosunek harcerzy do działalności społecznej. *Biuletyn 32, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP.*
- Dul, S. (1963). Teoria i praktyka wychowania społecznego w harcerstwie. *Harcerstwo*, 52–53, 23–28.
- Dul, S. (1964). Wychowanie przez działalność społeczną w harcerstwie (11–14 lat). *Harcerstwo*, 64, 27–35.

- Dul, S. (1964). Wychowanie przez działalność społeczną w harcerstwie, część II. *Harcerstwo*, 67, 17–31.
- Dul, S. (1965). Wychowanie przez działalność społeczną w harcerstwie, część III. *Harcerstwo*, 72, 23–31.
- Dul, S., Burska, J. Co na temat swoich zastępów mówią zastępowi. Część II wieś i miasto. *Biuletyn 29, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Dyskutujemy o skuteczności wychowania (1963). *Harcerstwo*, 50–51, 37–40.
- Falewicz, K. Spożycie alkoholu w środowiskach młodzieżowych. Na podstawie badań ankietowych. *Biuletyn 61, grudzień 1971 Ośrodka Badań ZHP*.
- Gorzowska, K. (1961). Na tropach aktywności społecznej. *Harcerstwo*, 23, 29–32.
- Gorzowska, K. (1962). Wpływ obozu międzynarodowego „Malta” na kształtowanie międzynarodalistycznej postawy młodzieży, część II. *Biuletyn 18, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K. (1963). Przerzucić pomost (z materiałów Ośrodka Badań ZHP). *Harcerstwo*, 56–57, 57–61.
- Gorzowska, K. (1965). Analiza konstytucji i regulaminów obozowych z lata 1962. *Biuletyn 21, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K. (1968). Drużynowy jako organizator grupy dziecięcej. *Biuletyn 20, maj 1968, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K. (1970). Wpływ organizacji na postawę społeczną młodzieży harcerskiej. *Biuletyn 57 [numer wpisany odręcznie] Ośrodka Badań ZHP*.
- Gorzowska, K. Jaki powinien być harcerz, opinie młodzieży. *Biuletyn 25, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K. Marzenia. *Biuletyn 3, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K., Wolski, I. (1965). Z problematyki norm moralnych młodzieży harcerskiej i ich kształtowania. *Biuletyn 21, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gorzowska, K. Wpływ obozu międzynarodowego „Malta” na kształtowanie postawy międzynarodalistycznej młodzieży VII–VIII. *Biuletyn 10, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gurycka, A. (1961). Społeczność szkolna. *Harcerstwo*, 26–27, 45–51.
- Gurycka, A. (1962). Młodzież polska 1960/1961 w świetle badań (próba charakterystyki). *Harcerstwo*, 39, 42–46.
- Gurycka, A. (1962). Rozwój ideowy kadry ZHP. *Harcerstwo*, 40–41, 15–21.
- Gurycka, A. (1965). Drużyna harcerska w świetle prac Ośrodka Badań Psycho-Pedagogicznych ZHP. *Harcerstwo*, 76–77, 25–30.
- Gurycka, A. Głos młodzieży w sprawie reformy szkolnej. *Biuletyn 2, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Gurycka, A. O skuteczności wychowania. *Harcerstwo*, 50–51, 30–37.
- Gurycka, A. Wyniki wstępnych badań nad motywami pracy instruktorskiej ZHP. *Biuletyn 4, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Janik, Z. (1965). Dwa modele organizacji (opinia nauczycieli i stanowiska młodzieży). *Harcerstwo*, 76/77, 31–36
- Janik, Z. Informacja o wynikach ankiety pn. „Harcerska Wizytówka”. *Biuletyn 34, Ośrodka Badań ZHP*.
- Janik, Z. Młodzież z zasadniczych szkół zawodowych. Potrzeby, zainteresowania i sądy o organizacji. *Biuletyn 35, Ośrodka Badań ZHP*.
- Janowski, A. (1963). Metoda inscenizacji i jej zastosowanie do szkolenia wychowawców. *Harcerstwo*, 49, 12–17.

- Janowski, A. (1963). O szkoleniu i kierowaniu. *Harcerstwo*, 55, s. 9–15.
- Janowski, A. (1963). Podstawowe problemy kierowania. *Harcerstwo*, 48, 10–18.
- Janowski, A. Problemy związane z wyborami sprawności zespołowych, informacja. *Biuletyn 20, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Janowski, A. Analiza niektórych elementów pracy drużyn starszoharcerskich. *Biuletyn 16, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Janowski, A. Działalność społeczna w drużynach starszoharcerskich. *Biuletyn 36, Ośrodka Badań ZHP*.
- Janowski, A. Informacja o trudnych problemach realizacji systemu wychowawczego ZHP. *Biuletyn 17, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Janowski, A. Informacja o trudnych problemach realizacji systemu wychowawczego ZHP. *Biuletyn 19, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Janowski, A. Instruktorzy harcerscy w świetle badań Ośrodka Badań ZHP. *Biuletyn 30, Ośrodka Badań ZHP*.
- Jaskot, K. (1968). *Metodyka pracy z prawem harcerskim, cz.3*. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery.
- Jaskot, K. Młodzież SPR – kilka informacji. *Biuletyn 42, IX/66, Ośrodka Badań ZHP*.
- Mazur, A. Ocena rocznej realizacji systemu wychowawczego pracy drużyny, na podstawie badań Ośrodka Psychologiczno-Pedagogicznego ZHP. *Biuletyn 23, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Miller, T. (1965.) Zmiany w kadrze drużynowych w okresie 59–62. Na podstawie materiałów spisów harcerskich z lat 59–62. *Biuletyn 27, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Musiał, A., Uziębło, A., Janowski, A. Sprawności zespołowe. Eksperyment GKH w okresie luty–maj 1961. *Biuletyn 6, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Muszyński, H. (1965). Kształtowanie stosunków międzyludzkich w hufcu harcerskim *Harcerstwo*, 76–77, 37–41.
- Muszyński, H. Więź społeczna kadry instruktorskiej ZHP. *Biuletyn 37, Ośrodka Badań ZHP*.
- Muszyński, H. Więź społeczna instruktorów ZHP z organizacją harcerską. Wstępne omówienie wyników badań nad kształtowaniem się więzi społecznych kadry instruktorskiej ZHP. *Biuletyn 31, Ośrodka Badań ZHP*.
- Muszyński, H. (red.) (1968). *Więź społeczna kadry instruktorskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie.
- Muszyński, H. (red.) (1968–1969). *Zarys metodyki wychowania w drużynie harcerskiej, cz.1–5*. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery.
- Niektóre elementy pracy drużyn starszoharcerskich (1962). *Harcerstwo*, 39, 48.
- Pietraśiński, Z. Zdobywanie i przekazywanie doświadczeń w kierowaniu ludźmi. Z badań wstępnych nad średnią kadrą kierowniczą ZHP. *Biuletyn 7, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Podsumowanie wyników eksperymentu „Sprawności zuchowe” (1962). *Harcerstwo*, 39, 48.
- Prawo harcerskie jako układ odniesienia oceny moralnej. (1963). *Harcerstwo*, 49, Bedeker Nowoczesnego wychowawcy 6, 26–28.
- Przyczyny wstępowania i niewstępowania do ZHP. (1962). *Harcerstwo*, 39, 48.
- Realizacja systemu wychowawczego w świetle badań. (1963). *Harcerstwo*, 46, Bedeker Nowoczesnego wychowawcy 4, 30–37.
- Ośrodek badań ZHP o harcerskiej młodzieży (1962). *Harcerstwo*, 39, 47–48.
- Reszke, I. (1967). Praca Rad Hufców. *Biuletyn 45, Ośrodka Badań ZHP*.

- Szczubełek, H. (1963). Jeden miesiąc pracy drużyny. *Harcerstwo*, 54, 33–36.
- Sztremer, M. (1972). Funkcjonowanie Karty Praw i Obowiązków, cz. I. *Harcerstwo*, 4, 22–25.
- Sztremer, M. (1972). Funkcjonowanie Karty Praw i Obowiązków, cz. II. *Harcerstwo*, 5, 21–23.
- Śreniowski, J. (1968). Wychowankowie a dwa miliony. *Harcerstwo*, 3, 11–20.
- Trojankiewicz, M. Syrokomski, J. (1966). Nie tylko z okazji Alertów. *Harcerstwo*, 7–8, 46–47.
- Uziembło, A. (1962). Życzenia. *Harcerstwo*, 39, 48–56.
- Uziembło, A. (1968). *Metodyka kształtowania zainteresowań społecznych w drużynie, cz.2*. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery.
- Uziembło, A. (1969). *Zainteresowania społeczno-polityczne dzieci i młodzieży – członków organizacji młodzieżowych w szkole. Pedagogiczne i socjologiczne problemy ruchu młodzieżowego w Polsce*. Głodówka k/Zakopanego: Ogólnopolska Konferencja Teoretyczna.
- Uziembło, A. (1971). Kto i po co przyjeżdża do Fromborka. *Biuletyn 60, Ośrodka Badań ZHP*.
- Uziembło, A. (1971). Młodzież o swojej przyszłości. *Biuletyn 59, Ośrodka Badań ZHP*.
- Uziembło, A. (1973). Praca produkcyjna, niekwalifikowana – analiza sytuacji wychowawczej. *Harcerstwo*, 11, 1–16.
- Uziembło, A. (1974). Realizacja zadania społecznego jako sytuacja wychowująca cz. I. Problemy teoretyczne i efekty wychowawcze. *Harcerstwo*, 5, 1–16.
- Uziembło, A. (1974). Realizacja zadania społecznego jako sytuacja wychowująca cz. II. Elementy pośredniczące sytuacji. *Harcerstwo*, 9, 1–20.
- Uziembło, A. (1974). Turniej Wiedzy Obywatelskiej. *Harcerstwo*, 11, 1–16.
- Uziembło, A. Czym interesowali się uczniowie klas V–VI–VII w roku 1961? Jak na tym tle kształtuje się obraz młodzieży?. *Biuletyn 9, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Uziembło, A. Harcerstwo moja organizacja. Wyniki Plebiscytu. *Biuletyn 12, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Uziembło, A. Niektóre czynniki warunkujące odchodzenie lub pozostawanie w ZHP dzieci i młodzieży. Analiza pierwszego roku pracy w ZHP drużynowych. *Biuletyn 28, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Uziembło, A. Wyniki ankiety: „Świata Młodych” na temat wyboru zawodu dzieci klas siódmych. *Biuletyn 5, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Uziembło, A. Zainteresowania harcerzy na tle aktualnego stanu zainteresowań kl.VI, VII, VIII. *Biuletyn 53, Ośrodka Badań ZHP*.
- Uziembło, A. Zainteresowania zagadnieniami społecznymi członków ZMS i ZMW a ich przynależność do ZHP. *Biuletyn 54, Ośrodka Badań ZHP*.
- Witkowski, K. Analiza niektórych problemów demograficznych ZHP. *Biuletyn 12, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Wolski, I. Analiza niektórych poglądów i wiedzy drużynowych. Badania na zimowiskach 1961/1962. *Biuletyn 15, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Wolski, I. O funkcjonowaniu niektórych bodźców samowychowania w ZHP. *Biuletyn 38, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.
- Z badań. Co uczestnicy wiedzą o samej Akcji (1972). *Harcerstwo*, 10–11, 81–85.
- Zürn, M. (1963). Mówią Ci którzy odchodzą. *Harcerstwo*, 50–5, Bedeker Nowoczesnego wychowawcy 7, 69–75.
- Zürn, M. (1968). *Metodyka pracy z bohaterem w drużynie starszoharcerskiej, Zarys metodyki wychowania w drużynie harcerskiej, cz.4*. Warszawa: Ośrodek Badań Głównej Kwatery.
- Zürn, M. Bohaterowie naszych drużyn. *Biuletyn 43, X/66 Ośrodka Badań ZHP*.
- Zürn, M. O instruktorach którzy odeszli. *Biuletyn 41, Ośrodka Badań Psychologiczno-Pedagogicznych ZHP*.

Inne

- Deklaracja Ideowa ZHP z 10 XII 1956 (1956). Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi, Uchwały, referaty, głosy w dyskusji, Warszawa, 1957 r., ss. 5–7 W: Marszałek, K. (2014). *Wybór źródeł do dziejów ZHP. Tom II. Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek (1944–1988)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 126.
- Dokumenty Wydziału Analiz i Badań Głównej Kwatery, udostępnione przez Piotra Kołodziejczyka w folderze „Archiwum WBiA GK ZHP” członkom Harcerskiego Instytutu Badawczego na zamkniętej platformie <https://gkzhp-my.sharepoint.com/> (dostęp: 10.10.2017).
- Holony, E. (2022). *Relacja i informacje przesłane drogą mailową w dniu 26.02.2022 r. w odpowiedzi na moją prośbę*.
- Jankowski, A. (1981). *Eksperyment wędrowniczy. Harcerstwo w warszawskich szkołach średnich w latach 1957–1959*. Warszawa: Niezależne Wydawnictwo Harcerskie.
- Regulamin Muzeum Harcerstwa w Warszawie, nadany Uchwałą Głównej Kwatery ZHP nr 219/2017 z dnia 10 października 2017 r., w brzmieniu uzgodnionym z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego. <https://muzeumharcerstwa.pl/statut-muzeum-harcerstwa> (dostęp: 2.07.2022).
- Skrót referatu wygłoszonego przez hm Zofię Zakrzewską – Naczelnik harcerstwa na uroczystym spotkaniu kadry MOPOP i MALTy z okazji X-lecia obozu w Cieplicach. Referat został opracowany zbiorowo na podstawie materiałów przygotowanych przez dział GKH i przy współudziale instruktorów GKH W: *Wiadomości Urzędowe ZHP* (1961), 7, ss. 9–15.
- Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej i Głównej Kwatery Harcerstwa za okres od 10 grudnia 1959 do 24 marca 1959 r. Załączniki. Część III, zeszyt 1.
- Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za okres III do IV Zjazdu ZHP, Warszawa 14–16 1968 r. IV Zjazd ZHP.
- Stenograf referatu wygłoszonego hm Zofię Zakrzewską – Naczelnika harcerstwa na IX plenarnym posiedzeniu Naczelnej Rady Harcerskiej W: *Wiadomości Urzędowe ZHP* (1961), 8, 6–12.
- Uchwała GKH w sprawie zmiany struktury organizacyjnej GKH i Komend Chorągwi, Załącznik nr 2 do Rozkazu GKH L.12/58 z 1.09.1958 r. W: *Wiadomości Urzędowe ZHP* (1959), 3, s. 22.
- Uchwała Rady Naczelnej, w sprawie zatwierdzenia składu Komisji Pedagogicznej Naczelnej Rady Harcerskiej, z 9.11.1959 W: *Wiadomości Urzędowe ZHP* (1959), 6, s. 9.
- Uchwała w sprawie organizacyjnych podstaw działania, Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi, Uchwały, referaty, głosy w dyskusji, Warszawa 1957, ss. 11–18 W: Marszałek, K. (2014). *Wybór źródeł do dziejów ZHP. Tom II. Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek (1944–1988)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, ss. 130–133.
- Wytyczne do programu ZHP dla okres 1959– 1961 W: *Wiadomości Urzędowe ZHP* (1959) 2, s. 15.
- Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych, w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności „Związek Harcerstwa Polskiego”, z dnia 9 września 1959 r., *Monitor Polski* (1959), 85, poz. 451.